կան թատրոնական խմբի ղեկավարների կողմից անպատուած ճանապարհ գնելով, մենք հեռաւոր երկիրներ ճանապարհ կը գնենք և կաքսորենք մեր թատրոնն էլ, որ արդէն կարծես չէ կամենում ծառայել իրան յատուկ բարձր նպատակներին, այլ բոլորովին աննշան մանր կրքերին և շահերին:

Թող մտածողը հասկանայ իմ ասածը և չարդարանայ ասելով, թէ ուրիշները արդէն գործում են, ինձ չեն տալիս ասպարէզ: Պէտք է քաջութեամբ դուրս գալ ասպարէզ, յաղթութեամբ ճանապարհ բանալ և բռնել այժմեան գործիչների տեղը ամենայն վստահութեամբ և բարեխղճութեամբ:

Թատրոնասէր

ՆԱՄԱԿ Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻՑ

Յունիսի 19-ին

Թէ ճշմարիտ է այն լուրը, որ մի հարուստ ազգասէր մտադիր է Պետերբուրգում հիմնելու մի ընկերութիւն «Հայաստան» անունով, մենք կը հաւատանք, բայց թէ կիրագործվի այդ միտքը և այս աղբիւրից,—մենք փոքր ինչ կասկածում ենք... Պարզ խօսենք. մենք կարծում ենք, (թող Աստուած որ սխալված լինենք) որ սա լոկ ցանկութիւն է, որ անցել է հարուստ ազգասէրի մտքից, ընկնելով «Մշակի» արած մի շարք առաջարկութիւնների ազդեցութեանց տակ: Սա այն ցանկութիւններից պիտի լինի, որ մէկ երեկ լուսնի խորհրդաւոր մի գիշերվայ պահուն քարվան կտրելու փափագը յայտնեց իր կնոջը....

Բայց նախ քան շարունակենք մեր այս երկուտողը, հարկաւոր ենք համարում յայտնել ընթերցողին, որ մենք բոլորովին այսպիսի մի ընկերութեան թշնամին չենք,— ընդհակառակն՝ նրա բարեկամը և ի խորին սրտէ համակրողը: Եւ եթէ այս ընկերութեան հիմնելը մի փաստ է և ոչ օդային ամրոց, մենք ներողութիւն խնդրելով հիմնարկող ազգասէր հաւատաց մեր այս նկատողութեանց վերաբերմամբ, պատիւ կը համարենք մեզ նպաստամատոյց լինել այս ընկերութեանը որպէս դրամօք, նոյնպէս և նիւթեղէնօք:

Այսու ամենայնիւ, կասկածանք յայտնելու պատճառներ ունենք և պարտաւոր ենք համարում մեզ յետ չը ձգել և նոյն իսկ յայտնել այստեղ: Պետերբուրգի հայ հարուստների այս տեսակ խաբուսիկ և սապոնի փամփուշտներ դուրս թողնելը նոր բան չէ: Թողնենք հին ու ժանգոտած անցեալը, մտաբերենք այն, ինչ որ, շատ ժամանակ չէ, բերանից բերան էր անցնում, —որտեղ, Հայաստանի ո՞ր քաղաքում հիմնվեցաւ այն գրատունը, որի սկզբնապատճառը պիտի լինէր մեր հարուստներից մէկը, կամ որտեղ մնաց աւելի ևս մեծ հիմնարկութիւնը՝ Հայաստանում ճեմարան կամ համալսարան բաց անելը:— Լսո՞ւմ էք, որպիսի ազդողական ու հանգիստաւոր ձայներ են— գրատունները ու համալսարանները... Եւ կային մեր մէջ այնպիսի թեթևամիտներ, որք հաւատ էին ընծայում այս լուրերին և երկնային մանանան հարուստի ձեռից էին սպասում: Կրկնում ենք կային այսպիսի թեթևամիտներ, կը գտնվին և այժմ... Մի քանի հարիւր հազար ունեցած րուբլիով այս տեսակ խաղ բռնելը իր ազգակիցների հետ ազնւութիւն և վեհութիւն չէ, որովհետև այս տեսակ արարմունքները աւերիչ ներգործութիւն պիտի ունենան ամբոխի վրա, ներհիւսելով նրան անգործունէութեան ախտը, սովորեցնելով տնկել իր յոյսերը սրա նրա գրպանին: Թողէք գոնեա հասարակութիւնը ըմբռնի ինքնագործունէութեան գաղափարը և ոչ հաւատայ ձեր կախարդական գաւազանի հրաշքներին: Գործով դուրս եկէք ասպարէզ և ոչ պրոեկտներով, որք ձեզ սազ չեն գալի: Եւ եթէ «Մշակը» տեղ է տալիս այս տեսակ լուրերին իր էջերում, սրանք կարող են միայն վիճակագրական թուանշանների դեր խաղալ ձեր ապականացուցիչ գործունէութեան պատմութեանը համար...

Գաս. Եաղուբեան

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Թիֆլիս, 25 յունիսի

«Մշակի» վերջին համարներում տպված Վանայ թղթակիցների նամակներ հաստատում են եւրոպական լրագիրների հրատարակած լուրը երկրաշարժի մասին:

Այդ ցաւալի դուժ ընթերցողները պիտի նկատեն, որ այդ անբաղդ աշխարհի դժբաղդ բնակիչները կարճ ժամանակամիջոցում հետզհետէ ենթարկվեցան իրար անմիջապէս յաջորդող երեք սաստիկ հարուածների, այսինքն 1876-ից 1877, 1878 պատերազմի, ոյնուհետև հրդեհների, սպանութիւնների, աւարառութիւնների և հազար մի տեսակ աւերմունքների, 1879-ից 1880 համատարած սովի և տարափոխիկ հիւանդութիւնների:

Ներկայ 1881-ին Բէլայ գերեզմանը, Նիբրովթ լեռը չարժվում է. վրէժխնդիր սրանից 4000 տարի առաջ կատարված յաղթութեան, այդ հրաբուխը հիմնայատակ է առնում գեղեր, սպանում է մի մասին, վիրաւորում, որբացնում և այրիացնում է միւսին, թողնելով նրանց անտուն, անընտանիք և կարօտ օրվայ հացին:

Ռուսաստանի ազգայինք իրանց կարող ձեռքը իր ժամանակին օգնութեան հասցնելով սովի դէմ, ազատեցին իրանց համարիւն եղբայր մի անխուսափելի մահից:

Յոյս կայ որ, մի և նոյն ազգայինք, նոյն օգնական և պահապան ձեռները կրկին կը մեկնեն Վանայ արևմտեան գաւառների երկրաշարժից վնասված վիրաւորվածներին, այրիացածներին և որբերին:

Ա. Թոխմախեան

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Խասաւ-իւրտ 17 յունիսի

Նամակիս մէջ ծրարած ղրկում եմ տասն և ութը րուբլի փող, որ խնդրում եմ ղրկել Կ. Պոլսոյ հայոց «Միացեալ ընկերութեանց» օգտին, որը ժողովվել է այստեղ այդ նպատակաւ, իսկ նուիրատուաց անունները զետեղել «Մշակի» մի անկիւնում ի միամտութիւն նրանց: Մադաթեանց 2 ր., Գրիգորեանց 3 ր., տիկին Լիսիցեանց 2 ր., Գեղամեանց 3 ր., Սուլայեանց 2 ր., Серафимовичъ 3 ր., Խոխցեանց 2 ր., Սահակեանց 1 ր., ընդամենը 18 րուբլի, փոստի ծախսը իմ հաշւից:

Գէորգ Սուլայեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Վաղը, կիրակի օր, յունիսի 28-ին Արծրունու թատրոնում լինելու է վրաց ներկայացում յօգուտ թատրոնի գանձապահ պ. Փիրալեանցի: Կը խաղան Մօլիէրի «Սէրը բժիշկ» և մի վօդէվիլ: Կը լինի դիվէրտիսըմենտ և տիկին Գաբունիա կերգի «Ծիծեռնակ» հայերէն լեզուով:

—

Շնորհակալութեամբ ստացանք պ. Երիցեանի ռուսերէն բրօշիւրը «Թիւրքաց Հայաստանի վիճակագրական փորձ» վերնագրով: Այդ բրօշիւրի վրա կը խօսենք:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԹԻՒՐՔԻԱ

Պինդ լեռան բնակիչ մահմետական ազգաբնակութիւնը մի պատգամաւորութիւն ուղարկեց սուլթանին, որ պէտք է խնդրէ թողնել նրանց Թեսսալիայի դաշտերի արօտատեղիները: Այդ լեռնաբնակների մեծամասնութիւնը անասնապահութեամբ է պարապում և բնակվում է Պինդ լեռան բարձրութիւնների վրա մեծ գիւղերի մէջ: Իսկապէս նրանք իրանց գիւղերի մէջ մնում են միայն ամառը, իսկ ձմեռը իջնում են Թեսսալիայի դաշտերը և մնում են այնտեղ մինչև մայիս: Սահմանական նոր գիծը Յունաստանի և Թիւրքիայի մէջ որոշելուց յետոյ այդ լեռնաբնակների մեծամասնութիւնը մնաց Թիւրքիային, մինչդեռ Թեսսալիայի դաշտերը անցան Յունաստանի ձեռքը: Թէպէտ յոյն-թիւրքական դաշնագիրը իրաւունք է տալիս լեռնաբնակներին հետևել իրանց սովորութեանը, բայց այդ յօդուածը բաւականացուցիչ չէ համարվում:

Նոր երկիրներին տիրապետելուց առաջ յունական թագաւորը մի շրջաբերականով այդ բանը կը յայտնէ Էպիրոսի և Թեսսալիայի բնակիչներին:

Պետութիւնների միաձայն դրութեանը Հասիմ-փաշա պատասխանեց, որ Յունաստանին զիջած երկիրները յանձնելու և նոր գիծ անցկացնելու հսկողութիւնը յանձնված է Դերվիշ-փաշային, որ մի քանի Թիւրք օֆիցեր օգնականներ ունի: Ռազմամթերքները դուրս կը տանվեն Արտայից և քաղաքը կը յանձնվի եւրոպական մասնաժողովին:

Թիւրքաց զօրքերը արդէն դատարկել են Արտա, տանելով իրանց հետ բոլոր ռազմամթերքները: Քաղաքի մէջ մնացել են մի քանի ժանդարմներ կարգապահութեան վրա հսկելու համար: Յունական զօրքերը կենտրոնանում են սահմանների մօտ: Ազգաբնակութիւնը երկիւղի մէջ է: Մահմետա-

---

իսկ երբ կը տեսնեն որ դարերու հետ բարքերն ալ կը փոխուին, որ Թիւրքիոյ հայեր համերաշխութիւն մը կը սկսին ունենալ մէջերնին, և կանուխ կամ ուշ չը պիտի թողուն որ իրենց եղբայրներն իբր կաթնտու հորթեր կթուին անխնայ այդ վայրենիներէն, այն ժամանակն է ահա որ իրենց եղեռնագործութիւններն չափաւորել կուզեն:— Թրքաց պէս վատերը միայն երկիւղի առջև տեղի կուտան. և մեր իմաստունները, որ կը քարոզեն «ուսս ըլլանք, խելօք կենանք, տաճկին հետ խնալ կըլլայ» մեծաւ չեն ըսեր մեզ թէ մինչև հիմա խելօք կենալէն ինչ շահեցանք, և ո՞վ կրցաւ Թիւրքիոյ մէջ առանց երկիւղ ազդելու հանգստութիւն գտնել:

Հայաստանէն ցկլիկիա երկիւղ մը կը տիրէ Թրքաց վրա:— Անցեալները իմացուցինք թէ Հաճընի մէջ փոքր ինչ չփոթութիւններ տեղի ունեցեր են. վերջի առած մեր տեղեկութեանց նայելով դէպքը հետևեալն է. Կառավարութիւնը կուզէ հայ ժողովուրդէն բռնի 52000 ղրուշ տուրք մը առնուլ, առարկելով թէ այդ տուրքը ժողովուրդին մէկ պարտքն է 20 տարի առաջ. իսկ ժողովուրդը կը պնդէ և կը հաստատէ թէ ինքն այդ գումարներն ժամանակաւ խազան օղլուին վճարած է և թէ հիմայ ո և է պարտք չունի: Դիմադրութիւնը կը շատնայ, տեղական Թիւրք իշխանութիւնը, հայու մը աջակցութեամբն, կը յայտարարէ թէ ժողովուրդին միտքը Հաճըն ալ Զէյթուն մը դարձնելն է, թէ այդ տուրքը չը վճարելն ապստամբութիւն կը նշանակէ, ուստի կը ձերբակալէ պարագլուխներն, որոնք հայոց շահերն կը պաշտպանէին: Այդ պարագլուխներն Շիրտեան, ատենապետ քաղաքական ժողովոյ, Ճիկեան ատենադպիր քաղաքական ժողովոյ և Բէճէլեան, ատենապետ բողոքական հայոց ժողովոյ, և զասոնք պինդուորական զօրութեամբ Ադանայ կը խրկեն: Անհատական եկած նամակներ կըսեն թէ խիստ բանտարկութեան ենթարկուած են, պատրիարքարան եկած նամակներն բանտարկեալնուն վրայ բան մը չեն ըսեր: Իսկ մեր թերթերը կը լռեն: Ապրելու ամենէն աղէկ միջոցն ալ լռութիւնն է:

Կը լռեն նաև այն խնդիրներու մէջ, յորում պէտք էր ամենէն առաջ ձայն բարձրացնէին, Թեղուտի երկրաշարժը ամենուն վիշտ կը պատճառէ, բայց ոչ մի թերթ հրաւէր չը կարդար ժողովուրդին փութալ յօգնութիւն, ոչ մի թերթի գրասենեակ հանգանակութեան համար ստորագրութիւն կը բացուի. բազմաթիւ Թեղուտցիներ Կ. Պոլիս կը գտնուին. պիտի դառնան, բայց գրպաննին ստակ մը չը կայ: Անցեալ օր պ. Նիկողոսեան մեր թերթերուն այս մասին ցոյց տուած անտարբերութեան վրայ ապշած հայ խմբագրի մը կը գրէր թէ այսպիսի սառնութիւն մը երբէք Տփղիսի խմբագրութիւնը ցոյց չը տար: Նոյնպէս Պատրիարքին ալ կը գրէր, անկէ եկած պատասխանը գոհացուցիչ է բաւական. Սրբազանը յաջողած է այլ և այլ միջոցներով քիչ մը գումար հանգանակել և բաւական թեղուտցիներ ճամբայ հանել:— Մեր թերթերն այսօր կարևորագոյն խնդիր ունին, ապրելու խնդիր: — Մ ա ն զ ու մ է իր գինը կիսուակէս կիջեցնէ, 20 փարայ կընէ ($4^1/_2$ կօպէկ) և ազգային հիւանդանոցի կը յատկացնէ խոստանալով շատցնել եթէ ընթերցողաց (կամ թէ գնողաց) թիւը շատնայ: Մ ա ս ի ս կը նայի որ չըլլար, շուտ այն ալ գինը կիջեցնէ և կըլլայ 20 փարայ և նոյն բանին կը յատկացնէ. Հ ա յ ր ե ն ի ք ետև չը մնար, այն ալ 10 փարայ կընէ ($2^1/_4$ կօպէկ)—իսկ Թ է ր ճ է մ ա ն ը է ֆ ք ե ա ր կը մնայ անսասան: Նայինք աժանցողները պիտի յաջողին. հիմակուց թուղթը այնչափ գէշ են բրած, որ կարդալու շատ յօգնութիւն կը զգանք:— Կ. Պոլսոյ հայ խմբագիրներուն վիճակը գէշ է. արդէն ընթերցողներուն թիւը սահմանափակ է, վաստակնին քիչ, և դրօշմի տուրք մ՚ալ կը վճարեն որ գրեթէ իրենց շահը անոր կերթայ. Թերթ մը որ 100 օրինակ կը տպէ տարեկան 1500 րուբլի դրօշմի համար կը վճարէ, ինչ որ ալ ըլլայ թերթին գինը: Ստամբուլի բարգաւաճումը արգելելու համար, ինչ միջոցներ որ կարելի էր մտածած են: Հիւսէյին Աւնի փաշայի օրով փոստին տուրքը շատցուցին, որպէս զի թերթերը դուրսերը շատ չը ծաւալին. Թերթ մը ինչ ալ ըլլայ մեծութիւնը 10 փարայ ($2^1/_4$ կօպէկ) կը վճարէ հատին փոստի ծախք:—Թերթի մը հրատարակութեան համար դրամագլուխ մը գնել հնար չէ, վասն զի թերթը անհատի մը սեփականութիւնն է, եթէ նա մեռնի, թերթն ալ հետը կը խափանուի, ինչպէս եղաւ Ն ո ր Գ ա ր ը, որոյ համար շատ աշխատեցաւ որ սեփականութիւնը զաւակներուն անցնի, բայց հնար չեղաւ. տպարանը, գիրերը ծախեցին լմնցուցին, ուստի ո՞վ առանց անհաստատ գործի մը համար դրամ կը դնէ մէջ տեղը: Աւելցուր ասոր վրայ տպագրական տեսչութեան խստութիւնը և անսանձ ազատութիւնը որ առանց պատճառի մը, առիթ մը ձեռք առնելով, թերթ մը կրնայ ջնջել:— Այս պատճառներուն վրայ կաւելնան ուրիշ խել մը ներքին պատճառներ, թերթը ախորժելի և օգտակար ընելու համար գրուած քիչ խնամքը, տիրացուական յօդուածներու ընծայուած կարևորութիւնը և կրնաք ենթադրել այն ատեն մեր խմբագրութեան վիճակը: Բայց հիմա մրցման շնորհիւ կաշխատին որ իրարմէ աւելի օգտակար ցոյց տան, կամ խօք ընեն իրենց թերթերը:—

Ազգային ներքին խնդրոց մէջ շատ անգամ անտարբեր կենալնին գլխաւոր թերութիւն մ՚է: Հ ա յ ր ե ն ի ք սկսած է Ազգ. վարչութեան վրայ քննադատութիւններ հրատարակել, իսկ երեսփոխանական ժողովը երբ քննադատութեանց առարկայ պիտի ըլլայ: Ամսոյս 11-ին երեսփոխանական ժողովը ներկայ շրջանին Գ. նիստը ըրաւ. բաւական նոր երեսփոխաններ ընտրուած էին. ժողովին ընդհանուր կերպարանքը գոհացուցիչ էր. վերջի ընտրութիւններն հայ էֆէնդիները հեռու պահած են, հազիւ մէկ երկու փոքրիկներ կրցած են սպրդիլ, բայց անշուշտ պիտի նային որ անոնք ալ կրաւորական դիրքէ դուրս չելլեն: Կառավարութեան և ազգին շահերը համաձայնեցնելու միջոց մը դեռ չէ գտնուած, ինչ որ միոյն օգտակար է, միւսին վնասակար կը սեպուի, և այս ալ Դրան համոզմամբն է: Արդ քանի որ հայ մը ազգային խնդրոց մէջ ազգին շահուն համաձայն գործելու ատեն տեսնէ որ իր կառավարութեան հակառակ կը շարժի, հետևաբար իր անձին վնասակար, բնական է որ ազգին և իր անձին շահը սկսի բաղդատել: Ազգին գործոց մէջ գտնուողները պէտք չէ որ այսպիսի փորձութեան մը ենթակայ ըլլան:— Ազգ. ժողովը տարուան մէջ գրեթէ 20—25 նիստ հազիւ կընէ, որոց մեծ մասը ատենական գործողութեամբք կանցնի, իսկ ազգին կենսական խնդրոց վրայ մտածելու ժամանակ չը մնար, և 21 տարի է դեռ կարող չեղաւ ժողովը այնպիսի ընթացքի մը մէջ մտնել, որ քիչ ժամանակի մէջ կարենայ շատ գործ տեսնել: Երկու նիստէ կը տեսնենք որ այնպիսի խնդրով մը ժամանակ կանցնէ որ արդէն լուծուած պիտի ըլլար. որոնք պիտի մասնակցին ընտրութեան, դեռ այս չէ որոշուած, և ինչպէս նախորդով ըսինք, երեսփոխան մը, պ. Մանավեան կը բողոքէր իրեն իրաւունքները բռնաբարուած են ըսելով: Ալ տեսնելու է ինչ վիճաբանութիւններ, ինչ գի-